

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԳՈՐԾԻՍ ՎՐԱՅ

(Շար. Սրբ. փետր. 1953, էջ 47ին)

ԳՈՎԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՍՓԻՒՌՆԻ ՈՐ Է ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՆՄԱՆԱԿ ԵՒ ԱՄԵՆԱՅՆ ՍՈՒՍՅՈՒՑՆ

Դան զամենայն ծաղիկ պայծառ
Կարմիր Հագեր Աղբբաց արիւն
Դասք մի նոքա ժողովեցան
Եկին ի կոչըն պուլպուլուն
Դուռն զրին Համասփիւռին
Նոքա երկիր պագին Վարդուն:

Երեկ Շուռանն ու Բարբիռնայն
Մեծամեծ դասք ծաղկընուն
Հագեր Շուռանն հազար ըռանկ
Խեւ է եղեր վարդին սիրուն:

Երեկ Մուրսն ու Ըռեհան
Երեկ Խաւխաւն ի պարտիզնուն
Նոքա սիրուն ժողովեցան
Վասն անարատ Վարդի սիրուն:

Մուրսն որ փափաքէր այն Վարդին
Ըռեհան ծաղկունքն մեծագոյն,
Խաւխաւն էառ թաճ ու երեկ
Ու զարդարեաց ի վերայ զլիւսոյն:

Երեկ Գինարբն ու Բարձուկնեկ,
Երեկ Սինապն ու Մորմենոյն
Գինարբն իւրէն սպիտակ հագեր
Ու Բարձկնեկըն շիկագոյն:

Դասք մի նոքա ժողովեցան
Եկին ի կոչըն պուլպուլուն
Դուռն զրին Համասփիւռին
Նոքա երկիր պագին Վարդուն:

Բամբուն է հագեր ծիրանի
Ու յաւրոյին իւր թրփերուն,
Կարմիր գունըզգուն
Զարդարեր Մորմենոյն:

Նունուկան զեղին հագեր
Ձինարն ունի զարգերք միջուն

Անուշահոտ խիստ բուրեցին
Այն ծաղկընին յառեգերուն:

Ղազայն զթուփն է զարդարել
Հոտն է անուշ Հագրեկարդուն
Մաւրուպ ծաղիկն իջեր յառաջ
Հետ մեծամեծք դասք ծաղկընուն:
Դասք մի նոքա ժողովեցան ան:

Սրմոսն է հագեր գեղեցիկ
Ձինարն Թառամայն ծաղկընուն
Խորոս Մորաւս ծաղկունքն եկին
Նզանակն խիստ քաղցրագոյն:

Գովասանքն ասեմ ըզպուլպուլուն
Մէջ ամենայն դասք ծաղկընուն
Որ է խոնարհ Համասփիւռին
Ի էն անարատ Կարմիր Վարդուն:

Կակայն է այլ հագեր կարմիր
Ինչ զըրմըզի է Կոնդրուն
Եւ Ձնծաղիկն ու Խոլբաւան
Ի մէջ փըշին Մասրեհնոյն:

Գովելն պիտի ըզՀամասփիւռն
Աշխարհս կարաւտ է իր տեսուն
Բիւրապատիկ շընորհ ունի
Ինքն է ծընաւը նայ այն Վարդուն:

Պիտի գովել ըզվարդն անարատ
Է վառվառել ի մէջ փըշոյն
Ըռանկ հազար թրփեր ունի,
Զարգարեր է ի մէջ փըշոյն:

Դարձեալ ասեմ ըզմեկնութիւն
Ըզծաղկունքն զամենուն.
Թէ ինչ ծաղիկ կայ Աւրինակ
Դաջ նահատակ նախասըրբոյն:

Գովելն պիտի տասք մի ծաղիկ
Ջայն գեղեցիկ Աղբբաց արիւն.
Նման է Սրբոյն Ստեփաննոսի
Որ վկայեաց ըանին նախնոյն:

Դարնանային Բամբաւոճաղիկն
Որ կու կենայ հետ ջըրերուն
Նման է սուրբ Մարգարէիցն
Որ կու կենան յեղեր ի ծովուն:

Էն Խորաւս Մորաւոր ծաղիկն
Որ գեղեցիկ են և սիրուն
Նըման է սրբոյն Առաքելոցն
Երկոտասան նոքա դասուն:

Բըմբոս ծաղկունքն են ձրեմաւոս
Որ վառվարէր մէջ թրփերուն

երեք մանկանցն է աւրինակ
Որ ի հնոցին ի մէջ բոցոյն:

Այն սարերուն սրմուռ ծաղկունքն
Որ կան կենան մէջ թրփերուն
Նրման են սուրբ Բառասուն Մանկանցն
Ի մէջ լըճին սառուցելոյն:

Գարնանային կարմիր կակաչն
Որ է պայծառ իր թրփերուն
էն Սուրբ Սարգիսն է զօրավար
Նա որ յաղթողն է թշնամուն:

Կարմիր հագեր ու զարդարեր
Մըտիկ արէք զեռակալուկուն
Նրման է սուրբ Մարտիրոսացն
Որ թափեցին կարմիր արիւն:

Նունուծարքն վայելուց
Կոթփափաքի այլ ծաղկունուն
Զինչ եղիա կեցօ փափաք,
Նա նրման է Ս. Էղիուն:

1512ին Մեղաւոր Յակոբի հրատարակած գրքին «Տաղ Գարնան» էն էլ մը:

Գ Ա Ր Ն Ա Ն

«Պարնի ջրէն ի դուրս, դեղին կանաչ ես
արեւեցան:

«Ջամասփիւն ի մէջ ծաղկանց, որ մայր
«ասի լմաստութեամբ եռաց երկիր և կա-
«ղղացան, բիւրք ի բիւրոց ծաղկունք բու-
«սան:

«Պաշտերտ ամէն ծաղկօք լցան, որ ի հո-
«տուն մարդիք ցընծան, կակղացան ծա-
«ռոց ոստիւնքն, մէկ հետ ի մըրգունք հա-
«սան:

«Պուրն առաջեաց քան ըզհաւան, կե-
«ռասն աղեղերի նրման, Միւրիւն ի ծառն
«դեղնեցան, իրենծորնին կարմրեցան:

«Մըրգունքն ըզտանծըն խոտեցին, մինչ
«հասանէ կայր անասան, Ընկուզն Յու-
«սնապն ու Կաստանան, Նուշն ու Ֆնտուխն
«քաղցրացան:

«Պուրն այլ երաց զհազար ակռան, Ապ-
«րաւն ի ծառն կախուեցան, սերկելին
«դեղնեցաւ, Դեղցն ի ծառին թուլցաւ
«անկաւ:

«Պարնի թուրին լեմոնն գայ, և զարդ
«մորդուն բառքն բանայ, թէ այտ հեծել
«տէր որ անցաւ, կուգայ խաղողըն գո-
«ւվական:

«Ջիսայ էհան զմեզ ի գրախտէն, յորժամ

«եկեր ըզսա Ադամ, փակեցաւ դուռն
«գրախտին, կրկին խաղողն երաց մարդկան
«Տէր մեր Յիսուս Գրիստոս զգին . . . »:

Յաջորդ թուղթերը ինկած ըլլալով, հոս
կ'ընդհատի այս երգը:

Մեր առաջին տպագրութեամբ ի լոյս
ընծայեալ «Մեծին Ճալալիս» ի Բժշկարա-
նին վրայ աւելի ընդարձակ գաղափար մը
տուած ըլլալու համար աւելորդ չեմ հա-
մարիր հոս ամբողջութեամբ մէջ բերել
«Վասն Բանջարոցի» գլուխը, որ նոյնատեան
սերտ առնչութիւն ունի գործոյս հետ:

«Պաղամպն ջերմ է և Բամի. և ծանր.
«Մատղաշ տերեւն լաւ է. հում կրճտելն.
«Լոյծ է. Բայց գէր մտով ով ուտէ վատ
«սարքեայ. Բայց լաւ չուտելն է:

«Ստնպղին ջերմ է և գէճ. իյառն զօրու-
«թիւն աւելու: Զլուրն յանօթից խմէ. զհին
«հաղն կակղեցնէ և բժշկէ. զինքն կամ
«զհունտն ջրով քիփէ. և տուր աւճահարին:
«Քողկն տաք է և չոր. աղի ուտել հալէ
«զկերակուն: Զտերեւն հացիւ ուտել,
«զգողն յորդէ: Եւ տերեւին ջուրն զաչից
«լուսն սուրբ պահէ, և որ ի հովութենէ
«հաղայ, քիփէ ջրով և տուր: Զուշոյն
«լոտէ և տուր. զլերդն և զփածեղն բժշկէ:
«Եւ ամենայն ցաւոց աւակաւար է, ինքն
«և սերմն և տերեւն: Որ արիւն թքանէ
«քիփէ և տուր. և ջերմիտի այլ լաւ է:

(Գողի, Հաղի)

«Շողգամ կակուղ է և խիստ լաւ. հում
«և քիփած. պահոց և ուտվաց: Եփէ և
«զջուրն առ. և ծփէ զքամոտն: Խաչէ և
«ծեծէ. բեւիկի ձիթով խաւած արայ և կեր
«գիրաղել է:

(Բամու)

«Սխտորն ջերմ է և կակուղ: Ով ուտէ
«մեղել չատտայ:

«Սոխն հով է. և պաղամ վատ:
«Տարզուն ուտելն տաք է. իսկ ի փորն
«լոյծ և արտ:

«Սնուխն տաք է. և ամենայն ցաւոց աւգ-
«տակար: Եւ որոյ կուշտն և սիրտն ցաւի-
«քիփէ ջրով և ի ծագուց մեղրն քամէ. և
«խմէ. գ. օր (Ursh):

«Քարաւան որ է նեխուրն ջերմին է և աղ-
«անիւ ամենայնի:

«Քուռիկաթն որ է Պաւսն. տաք է և լաւ.
«և սերմն նորա խառնի յանուանի դեղրանքն

«որ է ի Մեծ Թիւրաքն. և կանաչ ուտելն
«աղէկ է և Դառին (Դառին ըլլալու է) մոռ
«եփին»:

«Պատիճան ջերմին է. և չոր. ով ուտէ
«մամէճ արկանէ և այտուճն. և պրընկոտ
«առնէ. բայց քաջախն յարագ կտրէ զնայ:
«Թարպիլակն տաք է. և ով որ ուտէ, շատ
«առնուռ զլերդն»:

«Զմերուկն հով է և ախտ. և որ փորն ի
«գինոյ արբել լինի. կամ ի շողոյ խաշի
«դեզ խիստ է»:

«Շամամ տաք է և հոտն անուշ տայ»:

«Քինձն հով է. ով ուտէ մտացն մոռա-
«ցուն է»:

«Թաւրըծին հով է. և զխարտէշ մաղձն
«շարժէ»:

«Ատորմն ջերմին է. և չոր. ստամոքսացն.

«գէշ. բայց սրտին աւկտակար է. զկուրծքն
«և թիկունքն սրբէ իպլլամէ: Թէ զհունդն
«չ. տրամ աղցած առնուռ ոք ջրով. զփորն
«սլուծանէ (Մրթի). և Կօլընձէ աւկտակար

«է: Եւ թէ սերմն աղան և ջրով խմեն
«գտափճին սպանանէ: Եւ ջուրն ով խմէ.

«զհաղն դադարեցնէ. և քամակին զիւր
«առնուռ (Կօլընձի, Տափ ճինոյ, Հագի), Եւ-

«կուր բաժին կոտրին. և ա. տատաշ եփէ և
«զջուրն խմէ. զքարն որ ի բաղաբուշտն

«է փշրէ և հանէ»:

«Սեւեղնտիկն ընդ. առաջին դեղերն սահ-
«մանեցին Գալիանոս և ալ իմաստասէրքն

«աղանձէ և աղայ. և ի կտան ծրարէ և
«հոտընթայ ինեւս. զերեսին հովութիւն

«ստանի. գ. տրամ աղայ և մեղով կեր.
«զքարն որ յերկամունսն է և ի բաղա-

«բշտին հանէ և դիւրամէզ առնուռ (Քար-որ
«ի բաղաբուշտն), Եւ որ ի զլուխն սաստիկ

«ջերմութիւն լինի հանէ: Եւ աւագն ջեր-
«ման, որ աւուրն. բ. հետ բանէ. և

«զպալլաղան կտրէ և սրբէ (Ջերման):

«Անխոտ տաք է. զմարդուն գունն յորդէ:
«Ջերմին ստամոքսին և յաղիցն հանէ. և

«զլերդին ճանապարհն. և զգաճողան որ
«ի հովութիւն լինի բանայ (Քամու), Ջլոյճ

«փորն կապէ. զկանանց գոյնն յորդէ և
«զկաթն շատացնէ: Եւ յառն սերմն յա-

«ւելուռ (Կարիկն):

«Ըղզիան տաք է. Ջքամին որ ի սիրտն է
«կամ ի փորն հանէ: Ջինքն և զմաղտաքէն

«ջրով եփէ. և դիւր որ հովնայ. և խմէ գ.
«օր (Քամու, Մրթի):

«Փերփերն որ է Ամենուկն. հով է և գիւ-

«ճին. և շատ օգուտ է ջերմութեան. որ
«խիստ ծարաւն ի սաֆրայէ լինի. և ի

«ստամոքսն ժողովեալ լինի և աղիքն: Եւ

«երկամացաւի և կրատտ մարդոյ. և չու-

«գածի. և որ ծարաւի և հաց չպիտանայ,

«և որ հաղայ և արիւն թքանէ. ծեծել և

«զջուրն խմել. զտափ ճիճին սպանանէ

«(Տափ ճինոյ): Եւ գլուխ որ ի ջերմութեանէ

«ցաւի. ծեծէ և ի վերայ դիւր աւագնէ

«(Գլխոյ): Եւ որ թըթուռ ինչ ուտէ և ստամ

«առնուռ. ծածկէ տուր: Եւ ամենայն ջերմ

«ցաւոց աւգտակար է: Եւ զարանց արթնու-

«թիւն պակասեցնէ»:

«Աւելուկն հով է. և ախորժական. զհեր-

«քինն (exéma). և զքորն. և զմոլորուն

«քացխով և բուրակով չիփէ. և զԱւելուկն

«սման ի վերայ ցանէ: Ջնուտն աղանձէ

«և լոսէ. և զինով տուր. զորովայնան

«դադարեցնէ: Եւ հում. ի ժահարաց և կար-

«ճահարաց աւագնէ. քացխով եփէ և ի վե-

«րա դիւր բշշէ: Ջարմատն եփել զինով.

«կամ քացխով. և ի բերանդ կալ. զցաւ

«ստամոքսն բշշէ (Հերթուկն, Ուղլայնա-

«ձի, Օճահարի, Ակուի):

«Ջտեղտն զինով եփէ և ամէն ելունի խոցի.

«և ծծի ի վերա դիւր. կակղէ և փլուցանէ

«և բշշէ: Ընդ սագի ճրագուն խառնէ.

«կամ բեկի խիժով. զայտմուն արգանդին.

«և զխտութիւն լուծանէ (Խոցի, Յլանա-

«ւոյ): Ըմբիլ զլուրն. զծննդական սրբէ.

«և ցաւուն չտայ զգալ: Ջարմատն եփել

«զինով. և կաթեամբ խմէ. օգտէ ջար-

«գացած. զողողղլաց. քամակացաւաց.

«և քար որ ի բաղաբուշտն է ամենայնի

«աւագտէ: Եւ քացխով զարմատն եփել. և

«ի բերան առեալ. զստամոքսան հանէ

«(Քար որ ի բաղաբուշտն, Ասաման, Պիսակի):

«Ջնուրն լոսէ. և քացխով յարեւուն աւժա-

«նիլ զպիտական սրբէ: Քացխով և ձիթով

«աւժ զմարմինդ. ի թիւնաւորաց անվնաս

««պահէ: Աւագն նպացածաց. և որովայ-

«նածած. և որ արիւն բերէ ի վեր. զունդն

«եփել և խմել ամենայնի աւագտէ: Եւ որ

«մեղու և ալ թիւնաւոր հարու. քացխով

«կամ տաք ջրով խմել տուր: Եւ որ ի հոյ

«ալքած լինի. զտրան ձիթով ծեծել տուր.

«և ի վերա դնել օգտէ ալ. (Ալքածի):

«Ջաման տաք է. զինով եփել և խմել.

«աւագտէ վատ քամուն որ ի փորն է և հանէ

«և բշշէ (Քամու):

«Պերկեւելին խորվէ և կեր յեղրով. զմիտքն
բանայ և զփորն կապէ (Մատթ)։

«Պնծորն ով ուտէ. զերակաց ճանապարհն
եկանու և դեղ ոչ տայ գործել։

«Պոռնկն հով է և գիճին. թանծոր. և գէշ
բցաւ ընծայեցնէ յանձն. և վատ քան
եզգայթիւնն։ Եւ սուռնկն որ ի թրինքն. կամ
էի ձիթապտղի տակն բուսանի. մի մօտիւ
զկի մահադեղ է։ Եւ որ զսուռնկն ուտէ.
թող եփէ. և ի ներս դաղձ ձգէ. կամ
բանծի չիբ. կամ ձիթապտղով տապկէ.
եւ չոր գինձ ի ներս ձգէ. որ անփեսա պա-
ւէն։ Եւ եփ ուտէ. թող գաւաթ մի անպակ
զգինք ի վերայ խմէ։ Եւ իւր արատն այս
եւ. որ փողացաւութիւն ձգէ ի մարդն. Եւ
որ զկերակուրն չկարէ հալիւ. բ. դրամ
«Ձանճաֆիւլ անթից թող ուտէ լաւէ»։

Բուսական Աշխարհագրութիւն Սվազի
նահանգից. — Բարձր Հայոց Բարձրավան-
դակէն աստիճան փոքր Հայքի կուրծքին 33000
քառ. քիւ. տարածութեան մը վրայ Սվազի
նահանգը (սանճադ) կը ներկայանայ ընդար-
ձակ լեռնադաշտ մը 1300—1500 մ. բարձ-
րութեամբ. ուր՝ Արեւելեան կողմէն կը
չանապետեն Արարատեան խուճերի Քօսե-
ճաղ. Գրգըլ—Տաղ. Պէյ—Տաղ. Կեմի—Պէլի.
Ապէհու լճ. 1800—2100 մ. բարձրութիւն-
ներով. Հարաւ—արեւելք կ'երկարին Գա-
րապիլ—Տաղ լճ. Գուռլալիկի (2000 մ.) գա-
զաթով. Այս լեռնաշղթայն եփարտով կը
բաժնուի Միճուրք և Տէրսիմու լեռներ և
կուգայ վերջաւորել Ուլաշի բարձրավան-
դակին վրայ Թեհերով. անջրպետելով Ալիսը
եփարտի ջրպետէն. նահանգին հիւս. սահ-
մանին վրայ կը տրիեն Չալըլ—Պէլ և Տու-
մանը լճ. ու Ասսիլի առանձին լեռը (2500
մ.)։ Հարաւային սահմանէն կ'անցնին Ա-
րեւմտեան—Տօրոսեան լեռնաշղթայք —
Երնգըր—Տաղ. Աղնա—Տաղ. Զիլիկ—Տաղ
լեռներով. և հարաւ—արեւմուտքէն կու-
գան կը մտնեն Անտիտօրոսք՝ Թօնուսի և
Ալիդիլի գաւառակներուն մէջ ձեացնելով
Ղուլմանի. Սաղ—Տօնսօսրանի. Կիւրմոյ լեռ-
նաշղթաներն. և որք Ալիսէն կ'անջրպետեն
Միջերկրականի աւազանը, ծնունդ տալով
ձիւռնի. և Սիհունի վերին ճիւղը՝ Զա-
մանըլ—Սուլի (հին Մամիդաւ)։ Արեւմտեան
սահմանին վրայ կը տրիեն Ագ—Տաղ լճ.
2800 մ. բարձրութեամբ. Ալիսէն ու անոր

ՄԱՏԵՆԵԼԻՍՍԵԿԱՆ

ՀԱՄԽՈՒՐԱՊԵՒՈՐԻՆԱԳԻՐԲԸ

ԱՆՈՒՇԱՆԱՆ ԱՐԵՂԱՑ ԶԼՋԱՆԵԱՆ

Ներածութեամբ, քաղաքապետութեամբ բնակա-
ցի բնագրէն եւ ծանօթութիւններով։

Տպ. Սորաք Յակոբեանց, Երևանում։ 1953 թ էջ 147։

Ս. Աթոռոյ մեր երիտասարդ և ուսում-
նասէր Միտրաններէն, Հոգ. Տ. Անուշաւան
Արեղայ Ձղջանեան, իր նախնայ և ա-
ռաջին երկով, Համաճարապի Թիքնագիրքը,
արժէքաւոր նպաստ մը կը բերէ հին օրէնք-
ներու ուսումնասիրութեան։ Ինչպէս ամէն
բարի բան, նմանապէս օրէնքներն ալ աստ-
ուածային ծագում մը ունին, առաջնորդ
հանդիսանալով մարդուն իր կրօնական և
ընկերային կեանքին մէջ։

Օրէնքներուն անմիջական և զլխաւոր
նպատակը եղած է արդարութեամբ և իրա-
ւունքով տնօրինել ամէն բան։ Աստուած
արդարութեամբ և իրաւունք ստեղծած է
մեր համագոյքը իր անյեղելի և անփոփո-
խելի օրէնքներով։ Առանց Աստուծոյ օրէն-
քին, մարդիկ պիտի չկրնային պահել ու
պահպանել արդարութիւնը և անոր վեհ ու
բարձրագոյն օրէնքներն ու սկզբունքները։
Որպէսզի ուժը, բռնութիւնը, անիրաւու-
թիւնը չկարենան խորտակել արդարութեան
և իրաւունքի հիմքը Աստուծոյ կողմէն և
մարդոց միջոցաւ հաստատուած, անհրա-
ժեշտ են օրէնքները, իրեն թուրք մար-
դոց անկարգ ձգտումներուն։

Մարդկային գործերը և արարքները
յաճախ զազաղաղուին, անկայուն, և երբեմն
նոյնիսկ իրարու հակոտնեայ եղած են։

գետակիցներէն, եփարտի ճիւղերէն ու Մի-
ջերկրականի աւազանի ջուրերէն ոռոգեալ
լայնատարած հովիտներ, ինչպէս նաեւ բարձ-
րագիր լեռնադաշտեր, պարտաւ ու ընդար-
ձակ արօտներ ու մարգագետիններ կ'ընդ-
միջեն այս լեռներն ու լեռանց շղթաները։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԻԿԵԱՆ

(Մեղացեալ լազարով)